

*Реутов Є. А.*

*ORCID: 0000-0003-1543-3178*

*старший викладач кафедри східної і слов'янської філології*

*Київський національний лінгвістичний університет*

*м. Київ, Україна*

## **ШОУ ЗАКЛИНАТЕЛІВ ЗМІЙ, АБО МАНІФЕСТАЦІЇ БОЖЕСТВА В ФОЛЬКЛОРНО-ІГРОВІЙ І ПОЕТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ІНДІЇ (САНТ ЕКНАТХ)**

**Ключові слова:** середньовічна індійська поезія, гінді, рух *бгакті*, Магараштра, *сант* Екнатх.

Індійський фольклор до сьогодні залишається живим і актуальним мистецтвом, що має свої власні специфічні особливості в кожній частині субконтиненту. Завдяки виступам мандрівних акторів навіть зовсім неосвічені люди в Індії отримували і отримують живе уявлення про мудрість класичної літератури і події національної історії.

Виступи факірів із рептиліями-зміями і скорпіонами, які завжди збирають велику аудиторію глядачів, давно вже стали одним із багатьох облич і візиток Індії. Змієлови і заклинателі – *санера* (від слова *сарп* – змія) є невід'ємною частиною традиційного індійського ярмарку і різноманітних фестивалів. У своєму автентичному варіанті це шоу може перетворюватися на справжнє дійство, що супроводжується певним текстом, а також колективну гру, в якій беруть участь і аудиторія глядачів, і заклинателі, і його отруйні вихованці. Факір (виконуючи функції гуру в цій виставі) в ігровій формі надає натовпу уроки і настанови на шляху самовдосконалення і пізнання за допомогою доступних йому знарядь праці (змій і скорпіонів), виступаючи справжнім посередником між двома світами – світом Абсолюту і світом людської юрби.

Замальовки стосовно згаданих виступів заклинателів-змієловів *санера* можна зустріти в поезії досить широко відомого в Індії середньовічного автора, що творив мовами маратхі (поширена в другому за розміром штаті Магараштраї його столиці – найбільшому місті сучасної Індії, Мумбаї) і гінді, *санта* Екнатха (1533–1599). Течія *сантів* (святих) – поетів і проповідників, до якої зараховують і цього літератора, зародилася в річищі релігійно-філософського і реформаторського руху *бгакті* (любів, відданість стосовно Бога). Цей рух з його демократичною проповіддю рівності людей перед Богом незалежно від касты, статків, навіть релігійної

приналежності, не лише визначав головні риси як поетичного, так і суспільного життя тогочасної Індії, але і зараз великою мірою формує менталітет мільйонів її мешканців.

Твори цього автора до сьогодні ще не перекладалися і не друкувалися ані в радянський період російською, ані українською мовами. Серед західних дослідників необхідно згадати ім'я німецького індолога, професора Гейдельберзького університету Хью Ван Скайхока, що звертався до творчості Екнатха в таких своїх статтях, як “Ekanāthī-bhāruḍe as performance genre” (“*Бгарупи* Екнатха як жанр перформансу”), “Satire in the writings of Śrī Sant Ekanāth” (“Сатира в творчості Шрі Санта Екнатха”), “The influence of Sufism on the Śrī Ekanāthī bhāgavat” (“Вплив суфізму на Шрі Екнатхі Бгавад”) та інших працях. Можна пригадати і такий цікавий, хоча і не науковий факт, що Екнатх був улюбленим святим сучасного індійсько-американського гуру і проповідника Шрі Раджнеша (Ошо), який доволі часто посилався на нього в різних контекстах і згадував випадки із життя Екнатха (інколи абсолютно взаємовиключні) у своїх притчах.

В історії індійської літератури поет визнається одним із п'яти найбільш шанованих середньовічних національних поетів Магараштри разом із такими іменами, як Джнянешвар (1275–1296), Намдев (1269–1350), який також поєднував маратхі з гінді, Тукарам (1608–1649) і Рамдас (1608–1681).

Екнатх, який належав до шляхетного брахманського роду і, крім рідної маратхі, вільно володів гінді, перською, арабською та санскритом, залишив після себе величезний літературний спадок. Згідно з переказами, автор виступав за послаблення кастового тиску та навіть обмеження прав і привілеїв брахманів і був засуджений брахманським судом у Бенаресі та позбавлений касты. Але ж говорять і про те, що врешті-решт, пішовши назустріч наполяганням свого сина, він погоджується не приймати їжу за межами свого брахманського будинку, а також дає обіцянку більше не перекладати священні санскритські тексти мовою маратхі [1, с. 50].

*Сант* Екнатх і сьогодні визнається авторитетним коментатором перекладених ним на маратхі об'ємних санскритських текстів релігійно-філософського характеру. Творчий доробок Екнатха мовою гінді представлений поезією малих форм у жанрі *бгарур* (*бгаруд*). Термін позначає фольклорні сценки, фольклорні пісні Магараштри, що супроводжуються виставами з народного життя і розігруються в сільській місцевості перед публікою мандрівними виконавцями. Частина написаних мовою гінді віршів (*бгарурів*) Екнатха має назву *гарур* і присвячена роботі заклинателів-*санера*, які в текстах віршів фігурують під назвою *гаруді*.

Цей термін прямо пов'язаний із легендарним птахом, котрий в індійських міфах веде нескінченну боротьбу зі зміями, а саме – величезним орлом, їздовою твариною бога Вішну, царем птахів і напівбогом на ім'я Гаруда. Гаруда, за уявленнями індуїзму, вишукує змій невір'я, які гніздяться в душах і умах людей, тому і завдання заклинателя-*гарури* – нагадувати людям про Бога і вищу мету [2, с. 150]. Звісно, що текст, який промовляє *гарури*, має бути здатним тривалий час утримувати увагу глядачів і слухачів. Розважальність тут повинна поєднуватися з повчальністю, а мова має бути зрозумілою простому неосвіченому сільському населенню.

Як ілюстративний матеріал для написання тез запозичений невеличкий уривок одного із *гарудів* Екнатха (дослідження індійського автора Раджмаля Бора “Індійська література *бгакті*”, глава “Поезія Екнатха на гінді”). Коментарі до наведеного ілюстративного матеріалу також ґрунтуються на матеріалі зазначеного дослідження (переклад автора тез). Отже змієлов-*гарури* звертається до глядачів, витягуючи зі своєї торби і демонструючи самця кобри – *нага*, який рухається біля нього:

*Отруйна кобра – хтивість, [отже] дивиться [це] видовище, шановні.*

*Вкусив і губиш сам себе, ой-ой, ой вжалив, ой вкусив!*

*Дивись уважно, зосереджено дивись!*

*Тож приберемо змія... давай-давай-давай;*

*дивись – це гордості прийшла змія,*

*о брате, брате!*

*Вона вкусила, вжалила, страждаю – ой-ой-ой!*

*Втікай-но, братику, втікай, біжи до ніг гуру,*

*біжи, біжи!*

[2, с. 157].

“Глядіть уважно цю виставу, це видовище” – звертається *гарури* до глядачів. Ця змія (самець кобри – *наг*) – символ сластолюбства, хтивості та пристрасного бажання, а навколо триває гра, ім'я і ціна якої – життя. *Наг* починає все швидше пересуватися по майданчику, а змієлов каже: “Той, хто попався в це коло – загинув”. Тут змієлов-*санера* починає бігти по колу попереду кобри, яка все швидше і швидше його наздоганяє. Він не перестаючи вигукує: “Ой-ой-ой, ой ужалив, ужалив”. Таким чином *гарури* оббігає коло глядачів, тримаючи в руках посудину для пожертвувань. Після цього *санера* випускає самку кобри (*нагін*), прибираючи *нага* і продовжуючи свою гру. “Давай-давай-давай (руш, руш, руш)” – звертається він до змії. “Ось на арені гордість” – продовжує змієлов і благає глядачів стерегтися й бути обережними (“О брате, брате”). Тут він знов біжить разом зі змією, зображуючи біль і страждання від її укусу, а під кінець закликає аудиторію шукати притулку і порятунку біля ніг наставника-гуру. Є тільки один шлях до спасіння, і це – гуру!

Говорячи про культ Змія в Індії, можна згадати, що неодмінним елементом зображень Шивіє кобра (змійний цар Васукі), яка оплітає його тіло замість священного шнура. Будда також зображується в позі лотоса під центральним капюшоном величезної семиголової кобри, наче під шатром (*чхатра* – зонтик, символ царської влади). Взагалі в живопису такого роду на капюшонах кобр традиційно можна побачити зображення коштовного каміння, яке символізує духовні скарби. Крім того, Землю, як і інші планети, у традиційній індуїстській іконографії тримає в обіймах своїх кілець велетенський тисячоголовий змій Шеша (Шеш-наг або Ананта (санскр., гінді – вічний, нескінчений)), що пливе в безмежних просторах вселенського космосу. У завитках його кілець відпочиває також і хоронитель світу – Вішну, який підтримує рівновагу Всесвіту. Але закінчується день Брахми, Шеша (дракон Брахми) спопелює наш світ вогнем свого дихання і настає, відповідно до індуїстської концепції часу, ніч Брахми, а потім – знов міради років розвитку світового Духу<sup>1</sup> за циклічним принципом спіралі, яка має змієподібну форму. Змієподібну форму мають, до речі, і структура ДНК, а також дивовижна енергія Кундаліні, яка прямо ототожнюється зі змією, і на пробудження якої у людині спрямовані різноманітні психофізичні практики багатьох співіснуючих в Індії релігій, культів, релігійно-філософських шкіл і напрямів. Так макрокосмос замикається в мікрокосмі за допомогою означеного символу.

### Література:

1. *Ekanāthī-bhārude* as performance genre. In: Lutze, Lothar (ed.), *South Asian Digest of Regional Writing*, vol. 10, Stuttgart [Franz Steiner], 1984: 48–56 p.
2. राजमलबोरा. भारतीयभक्तिसाहित्य. – नयीदिल्ली:वाणीप्रकाशन,1994. 176 पृ.
3. Rajmal Bora. *Bhartiya Bhakti Sahitya* (Indian bhakti- literature). New Delhi : Vani Prakashan, 1994. 176 p.

---

<sup>1</sup> Поняття *кальпа* (день і ніч Брахми) занесене до книги рекордів Гіннеса як найбільша у світі одиниця виміру часу (4,32 млрд. років) і майже збігається (розбіжність 5%) із віком нашої планети, який був визначений за методом радіоізотопного датування метеоритних зразків, що утворилися до початку формування планет Сонячної системи.